

АНТРОПОЛОГІЧНІ МАТЕРІАЛИ З РОЗКОПОК ЦВИНТАРЯ НА ТЕРИТОРІЇ МИХАЙЛІВСЬКОГО ЗОЛОТОВЕРХОГО МОНАСТИРЯ

Статтю присвячено антропологічному складу населення, похованого на могильнику доби пізнього середньовіччя з території Михайлівського Золотоверхого монастиря у Києві.

Антропологічний склад населення України доби пізнього середньовіччя вивчено недостатньо. Така ситуація склалась через брак в антропологічних колекціях матеріалу XIV—XVII ст., що гальмує вирішення низки важливих питань, зокрема, чи сталися зміни у краніологічній структурі населення різних регіонів України після монгольської навали, та на базі якого давнього населення формувався фізичний тип українців? З огляду на це поява кожної нової серії, датованої зазначеним часом, становить значний інтерес для дослідників.

У 1998 р. під час археологічних досліджень Архітектурно-археологічної експедиції Інституту археології НАН України на території Михайлівського Золотоверхого монастиря, а також прилеглий території було отримано антропологічний матеріал.

Нами було вивчено скелетні рештки 70 похованих. Збереженість матеріалу погана, він потребував ретельної реставрації, частину кістяків було зруйновано будівельними роботами. Основний масив скелетів (51 особа) походив із поховань, які археологи відносять до доби пізнього середньовіччя, але окремі могили датовано трохи ширше — XVII — початком XVIII ст. (Івакін, Козубовський, Козюба, Поляков, Чекановський, Чміль 1999). Кілька поховань належить до давньоруської доби. Скелети з них мають дуже погану збереженість, що робить їх непридатними для краніологічних та остеометричних вимірів, а антропологів позбавляє можливості порівняти з ними кістяки з поховань доби пізнього середньовіччя. Зважаючи на це, ми оперуватимемо лише матеріалами з пізньосередньовічних могил (датованих XV—XVIII ст.) Михайлівського монастиря.

Придатними для вимірів за краніометричною програмою, прийнятою вітчизняною антропологічною школою, виявилися 14 чоловічих та 12 жіночих черепів.

Серія чоловічих черепів у середньому характеризується брахікранією, середнім позадвжнім діаметром за великого поперечного та висотного діаметрів. Діапазон варіацій ознак до-

сить значний: у серії наявні доліхокранні, мезокранні та брахікранні черепи. Лобна кістка середньоширока, кут профілю лоба — помірний. Обличчя середньошироке, середньовисоке, за показником мезен. Горизонтальне профілювання обличчя на назомалярному рівні помірне, на середньому — сильне. Обличчя ортогнатне. Орбіти низькі. Ніс має середні ширину та висоту, за показником вузький. Кістки носа виступають сильно. Перенісся високе (див. таблицю).

Серія жіночих черепів характеризується середньою довжиною та висотою, значною шириною черепної коробки. Форма черепа брахікранна. Лоб середньоширокий, помірно похилий. Обличчя середньошироке (на межі з широким) та середньовисоке, за верхньолицьовим показником — низьке. Орбіти низькі. Ніс середньоширокий за показником. Профілювання обличчя в горизонтальній площині різке. Обличчя ортогнатне. Кістки носа виступають помірно, перенісся високе (див. таблицю).

Уже візуальний огляд серії демонструє її неоднорідність, що підтверджено результатами статистичного аналізу. Група відзначається завищеною варіабельністю більшості краніологічних ознак. Для перевірки її на однорідність емпіричні коефіцієнти варіації було порівняно зі стандартними (Алексеев, Дебєц 1964). У більшості випадків у нашій групі вони виходили за межі стандартних, що засвідчує порушення та неоднорідність нормальної мінливості в популяції. Нами також було розраховано коефіцієнти кореляції. Під час порівняння їх зі стандартними зафіксовано розходження у вигляді зворотних знаків, занижених або завищених розмірах. Це також указує на неоднорідність популяції.

Логічно було б очікувати, що в середньому михайлівська серія виявить найбільшу подібність до груп доби пізнього середньовіччя з Києва та Київщини. На превеликий жаль, антропологічні матеріали, хронологічно близькі до нашої популяції та з близьких територій, представлено слабо. В одних групах стан збереженості кістяків незадовільний, в інших виявлено специфічний матеріал. Деякі дуже ши-

роко датовані групи включають черепи як до-монгольського, так і пізньосередньовічного часу. Це не давало змоги антропологам аргументовано говорити про зміну населення або його спадковість у регіоні.

На основі сучасної бази даних можна стверджувати, що населення міста Києва було строкатим не лише в давньоруську добу, а й у добу пізнього середньовіччя. Так, серія з розкопок могильника XIV—XVII ст. на вул. Андріївській (Поділ) відзначається специфічною комбінацією ознак. Брахікранні з середньошироким різко профільованим обличчям черепи характеризуються досить значною висотою обличчя та орбіт, що не типово для слов'ян. П.М. Покас знаходив паралелі цій серії у пізньосередньовічних групах Закавказзя, опублікованих М.Г. Абдуше-лішвілі, та пов'язував її з вихідцями з Вірменії, які здавна селилися на київському Подолі (По-

кас 1993, с. 134—137). Михайлівська група, як і інші слов'янські популяції, суттєво відрізняється від зазначеної серії меншою висотою орбіт, обличчя та слабшим його профільованням.

Антропологічні матеріали з розкопок Успенського собору Києво-Печерської Лаври дуже широко датовано, до того ж монастир приваблював людей з різних куточків православного світу, адже вважалося, що престижно бути похованим на його території. Вужче датовані поховання (XV ст.) належать, наприклад, вихідцям із литовської княжої династії і навряд чи можуть репрезентувати рядове населення міста. Збереженість матеріалів дуже погана, антропологи можуть констатувати лише належність їх до кола північних європеїдів (Потехіна, Козак 1999, с. 87—97).

За середніми розмірами чоловіча група з Михайлівського монастиря найбільш морфо-

Середні розміри черепів із розкопок цвинтаря біля Михайлівського Золотоверхого монастиря

Ознака, за Мартіном	Чоловіки		Жінки	
	min—max	М	min—max	М
1. Поздовжній діаметр	167—206	180,8	164—184	172
8. Поперечний діаметр	137—162	147,6	132—150	141,3
17. Висотний діаметр b-br	129—162	141,2	124—134	128,4
20. Вушна висота p-br	111,1—130,9	117,5	104,5—117,6	111,2
5. Довжина основи черепа	97—114	104,9	95—100	98
9. Найменша ширина чола	92—102	97,2	91—107	94,6
10. Найбільша ширина лоба	117—137	125,4	110—137	118,2
12. Ширина потилиці	110—127	115,2	104—115	108,9
40. Довжина основи обличчя	88—110	96,4	88—99	92,5
43. Верхня ширина обличчя	100—109	104,9	98—110	102,2
45. Діаметр вилиць	123—147	135,6	123—133	127,9
46. Середня ширина обличчя	92—103	99,3	90—96	93,2
48. Верхня висота обличчя	67—77	70,6	61—71	65,6
55. Висота носа	49—57	52,6	45—53	49
54. Ширина носа	22—28	25	23—26	24,4
51. Ширина орбіти	40—46	42,4	39—44	41,8
52. Висота орбіти	28—38	32,9	29—35	32,5
SC. Симотична ширина	7—18	9,8	6—11	8,5
SS. Симотична висота	3—7	4,7	2—6	3,2
DC. Дакріальна ширина	18—28	21,4	21—27	22,8
DS. Дакріальна висота	10—18	13,3	11—14	12,2
32. Кут лоба (nasion-met.)	76—88	82,2	80—94	85,9
77. Назомалярний кут	136,5—147	140,8	127,5—144	136
Zm. Зигмаксиллярний кут	116—131,5	123,4	119—135	128,6
72. Загальний кут обличчя	82—91	85,6	85—93	88,3
75.1. Кут носа	24—38	31,7	21—23	22
Показники:				
Черепний	74,4—91,5	81,4	77,4—86,1	81,8
Верхньолицевий	49,2—57,5	51,9	47,3—55	51,1
Носовий	42,1—51	46,7	43,4—57,7	50,8
Орбітний	66,6—90,4	78,9	70,7—81,3	77,7
Кількість спостережень	14—5		12—7	

логічно близька до груп з Чигирини (XVI—XVII ст.), Вишгорода (XVII ст.), Меджибожа (XIV—XV ст.), хоча в згаданих популяціях, особливо в перших двох, відчувається присутність степового компонента. Досить подібна михайлівська група і до збірних краніологічних серій українців Центральної, Західної, Південної та Східної України, в яких, щоправда, домінує матеріал кінця XIX — початку XX ст.

Від груп домонгольської доби з Києва та полянських земель наша серія істотно відрізняється цілою низкою таксономічно важливих ознак: значним черепним показником (брахікранією), ширшим обличчям, але вужчим носом, вищою черепною коробкою. Однак брахікефалізація вважається загальною морфологічною тенденцією доби пізнього середньовіччя, хоча причини її виникнення досі дискутуються. Отже, цю відмінність нашої та інших українських серій XIV—XVII ст. від східнослов'янських груп давньоруської доби можна пояснити епохальною мінливістю. Населення середньовічних міст, крім брахікефалізації, відзначається збільшенням діаметра вилиць, але це не супроводжується збільшенням висоти черепа, обличчя, орбіт, а навпаки, оскільки іншим проявом епохальної мінливості є граціалізація.

Отже, збільшення висотних розмірів черепа, обличчя та його деталей у киян, похованих на пізньосередньовічному михайлівському цвинтарі, порівняно з населенням полянських земель давньоруської доби не можна пояснити епохальною мінливістю. Це дає змогу припустити, що в цьому випадку йдеться про вихідців або нащадків вихідців з інших територій. Розглянемо можливі варіанти.

Відомо, що східнослов'янські групи давньоруської доби суттєво різнилися між собою і зробили різний внесок у формування населення України післямонгольської та козацької доби.

В.П. Алексеев вважав, що у формуванні антропологічного типу українців домінуючу роль відіграв морфологічний тип древлян. Учений не відкидав можливості участі нащадків полян та сіверян у цьому процесі, але «морфологических оснований для признания этого факта меньше, чем для установления преобладания древлян и современных украинцев» (Алексеев 1969, с. 195). Дійсно, з огляду на епохальну мінливість (брахікефалізацію та граціалізацію) широколиці черепи українців легше пов'язати з широколицими древлянськими, ніж з більш вузьколицими полянськими та сіверянськими.

Проте останнім часом, зі збільшенням джерельної бази та нагромадженням результатів нових досліджень, картина виявляється дещо складнішою. Поява антропологічного матері-

алу з розкопок великого козацького цвинтаря XVI—XVII ст. у Чигирині за результатами внутрішньогрупового аналізу дала змогу виділити морфологічний компонент, який належав нащадкам вихідців із древлянських, волинських та тиверських земель (Рудич 2000). Однак значну ширину обличчя в серії з Чигирини, а також хронологічно близької групи із Суботова забезпечила наявність у них обох значного широколицького кочового компонента. Матеріали з середньовічного Вишгорода XVII ст. також демонструють наявність значного відсотка черепів зі «степовим» комплексом (широке обличчя з послабленим горизонтальним профілюванням). На окремих черепках із розкопок Меджибожа XIV—XV ст. зафіксовано поєднання значної ширини та сплюснення обличчя, що також варто пов'язувати з кочовими впливами (Рудич, Толкачев 2006).

Отже, відносна широколицість середньовічних українців може мати різні витoki й бути пов'язаною як зі значною участю вихідців із древлянських, волинських, тиверських територій, так і з впливами нащадків степняків у формуванні морфологічного типу українців. З'ясувати, в якому конкретно випадку ми маємо справу з нащадками масивних давньоруських груп або кочовиків, не дуже складно. Ми оперуємо стійкими та досить добре дослідженими комплексами ознак, пов'язаними історичними кореляціями.

З огляду на це люди, поховані на пізньосередньовічному могильнику Михайлівського монастиря, були вихідцями з північно-західних районів України. Це засвідчують відносна широколицість у поєднанні зі значною висотою черепа, виразним горизонтальним профілюванням обличчя, вужчим носом, що характерно для серій черепів із волинсько-древлянських та тиверських земель давньоруської доби.

Для визначення місця населення, похованого біля Михайлівського Золотоверхого собору в колі близьких за часом популяцій, було проведено зіставлення середньостатистичних показників низки краніологічних серій за допомогою методів багатовимірної статистики (Деряби 1982), які завдяки високій точності краніологічних вимірів сприяють значній об'єктивізації висновків.

Групи порівнювали за низкою таксономічно важливих ознак: шириною та висотою обличчя, шириною лоба, висотою черепа, назомаллярним та зигомаксиллярним кутами обличчя, кутом носа, черепним, орбітним та носовим показниками. До аналізу було залучено збірні серії чоловічих черепів східнослов'янських земель. Збірні групи X—XIII ст. репрезентують території різних племен: полян київських, чернігівських, переяславських (Алексеева 1973),

древлян-волинян (Рудич 2003, с. 202—204), тиверців (Великанова 1975), а також населення міст Києва, Чернігова, Любеча, Вітачева (Алексеева 1973), Галича (Рудич 1998). Степовий регіон було представлено могильниками XII—XV ст. осілого населення Нижнього Подніпров'я: Кам'янка (Кондукторова 1957), Каїри (Зіневич 1960), Мамай-Сурка (Литвинова 2006), Благовіщенка (Круц, Литвинова 2003), а також збірними групами половців півдня України, печенігів України, ногайців Північного Криму та Херсонщини (Круц 2003), кочовиків півдня України, що не мають чіткої етнічної інтерпретації (Круц 2003), серією з могильника Лимбар у Молдові, який пов'язують із болгарами (Великанова 1975). Найбільш хронологічно близькими до нашого матеріалу були серії з Чигирина (Рудич 2000), Меджибожа (Рудич, Толкачев 2006), Вишгорода (Рудич, у друці), збірні серії українців XVII—XX ст. Західної, Центральної, Східної та Південної України (Алексеев 1971).

За результатами міжгрупового факторного аналізу статистично найближчими до чоловіків із могильника Михайлівського Золотоверхого монастиря виявилися серії з Чигирина, Вишгорода, збірні серії українців Центральної, Західної, Південної України. Із серій давньоруської доби найближчими, як і очікувалося, виявилися серії древлян-волинян та Галича.

Однак для чіткого з'ясування антропологічної ситуації необхідно звернутися до порівняльного аналізу не лише чоловічих, а й жіночих серій. Чоловічі групи вважаються більш мобільним і кращим матеріалом для вивчення міграційних процесів, а жіночі — точніше характеризують тип субстратного населення даної території.

Жінки, поховані на цвинтарі Михайлівського Золотоверхого монастиря, характеризуються відносно широколицистю за різкого горизонтального профілювання обличчя, широким носом. Така комбінація ознак у давньоруську добу характеризувала досить значний масив жіночих серій — древлянсько-волинських, тиверських та галицьких територій. Жінки із земель полян київських відзначалися вужчим обличчям, гірше профільованим у горизонтальній площині, але більшим виступанням носа (Рудич 2007; 2007а).

Отже, за результатами аналізу населення, поховане на цвинтарі XVII—XVIII ст. Михайлівського Золотоверхого монастиря, було переважно нащадками мешканців північно-західних або західних регіонів України. На матеріалах цього могильника та козацького цвинтаря у Чигирині можна стверджувати, що в добу пізнього середньовіччя у Середнє Подніпров'я відбувалися значні міграції із західних та північно-

західних територій України, які колись займали племена древлян, волинян, тиверців та східних хорватів.

Зріст чоловіків, похованих на пізньосередньовічному могильнику Михайлівського Золотоверхого монастиря, за формулою М. Троттера та Г. Глезера, становить 173,2 см. За рубрикаціями Р. Мартіна, ця група належить до категорії високих на зріст. Чоловіки, поховані в Києві на могильнику XV—XVII ст. на вул. Андріївській, мають середній зріст 166,3 см, але цю популяцію пов'язують з вихідцями із Вірменії, а південні європеїди відрізняються меншим зростом. Група з Меджибожа XIV—XV ст. характеризується високим зростом (чоловіки — 172,9 см). Середній зріст чоловіків із поховань міського населення давньоруської доби коливається в межах 168—174,1 см (Бужилова 1993, с. 118; Рудич 2005, с. 420—424; Danilova 1979, с. 91—97; Козак, Потехіна 2003, с. 113—129).

Зріст михайлівської популяції вписується в межі міжгрупових варіацій як давньоруських, так і пізньосередньовічних серій. Отже, говорити про динаміку зросту населення від давньоруської доби до пізнього середньовіччя на нашому матеріалі не можна.

Нами було досліджено рештки кісток із 51 пізньосередньовічного поховання. Через погану збереженість матеріалу статево-вікові визначення було зроблено не в усіх випадках.

Можна відзначити дуже незначний відсоток дитячих поховань (9,8 % загальної кількості). Кількість дитячих поховань на слов'янських могильниках X—XIII ст. України та близьких територій дещо більша, хоча також має відносно низькі показники: від 13,1 % на могильнику Бучак до 34,1 % на могильнику Григорівка (Козюба 2001, с. 33). На території Європи VII—XVI ст. відсоток дітей суттєво коливається: від 6,2 % на могильниках Данії доби вікінгів VIII—XI ст. до 60,7 % на могильнику Воєзеро, що належав слов'янам півночі (Алексеева, Богатенков, Лебединская 2003, с. 34—35).

Низький відсоток дитячих поховань на середньовічних могильниках завжди викликає багато запитань та гіпотетичних відповідей. Кількість жіночих поховань на могильнику також невелика. З поховань дорослих, в яких можна було визначити стать померлих, лише 28,2 % належать жінкам, а 72,8 % — чоловікам, тобто наявна дуже сильна диспропорція між кількістю чоловічих та жіночих поховань. На могильниках середньовічної Європи також відзначено певний перекис у бік більшої кількості чоловіків, але не такий значний. Часто це пояснюють хронічною нестачею харчів, що призводило до скорочення кількості саме жінок. Існують й інші припущення. На цвинтарях давньоруської

доби з Верхнього Києва диспропорція не менш вражаюча (69 % чоловічих і 32 % жіночих поховань). Дослідниця матеріалів О.Д. Козак пояснює таку ситуацію присутністю в Києві значної кількості чоловіків активного віку — воїнів та купців (Козак 2005, с. 116—121).

У нашому випадку ми більше схилиємося до думки про своєрідність цвинтаря Михайлівського Золотоверхого монастиря. Можливо, ми маємо справу зі специфічним могильником, де ховали переважно доросле чоловіче населення, або жіночі та дитячі могили було сконцентровано на окремих ділянках, де не проводилося археологічних досліджень. Зразком специфічного поховального комплексу є середньовічні склепи та саркофаги Успенського собору Києво-Печерської лаври, де 72,3 % поховань дорослих належать чоловікам, 27,7 % — жінкам і близько 10 % — дітям (Потехіна, Козак 1999, с. 87—97). Важко уявити, що ці дані відбивають реальну ситуацію у Києві та його околицях протягом середньовіччя.

Більшість людей, похованих на території Михайлівського монастиря, померла у зрілому віці. Середня тривалість життя (без урахування дитячої смертності) становить 40,3 року для чоловіків та 41 рік для жінок. Як правило, тривалість життя чоловіків у добу середньовіччя була більшою, ніж у жінок, багато з яких помирало у фертильному віці. Виняток становлять лише окремі популяції, наприклад, вибірки з могильників вікінгів (Алексеева, Богатенков, Лебединская 2003). Більшу тривалість життя жінок порівня-

но з чоловіками відзначає на матеріалах давньоруської доби з Верхнього Києва та Щекавиці дослідниця О.Д. Козак (Козак 2005, с. 117).

Підбиваючи підсумки, відзначимо, що за антропологічним матеріалом населення міста Києва вирізнялося строкатістю як у давньоруський, так і пізньосередньовічний період, та формувалося з груп, що мали різне генетичне походження. Однак визначено певні зміни напрямку міграційних потоків, які поповнювали склад населення міста. У давньоруську добу в Києві антропологи переважно фіксують вихідців з полянських земель та територій, розташованих дещо північніше: кривичів смоленських, дреговичів, радимичів (Алексеева 1973; Рудич 2005). Із північних територій мігрували групи переселенців. У випадку з людьми, похованими в XVII ст. на території Михайлівського монастиря, можна визначити їхні генетичні зв'язки з населенням, предки якого в добу Київської Русі мешкали в більш західних та північно-західних районах України — древліяни, волиняни, тиверці та східні хорвати. Ймовірно, подібною ситуація була не лише в Києві, а й на території усього Середнього Подніпров'я. На антропологічному матеріалі чіткіше встановлено генетичні зв'язки частини населення Середнього Подніпров'я: у давньоруську добу — зі слов'янськими землями, розташованими дещо північніше (Рудич 2007а), а в добу пізнього середньовіччя (на матеріалах з Києва, Чигирин, Суботова) — з більш західними територіями східнослов'янського масиву.

Алексеев В.П. Происхождение народов Восточной Европы. — М., 1969.

Алексеев В.П. Матеріали до антропологічної характеристики українського народу // Матеріали з антропології України. — 1971. — Вип. 5. — С. 30—545.

Алексеева Т.И. Этногенез восточных славян. — М., 1973.

Алексеева Т.И., Богатенков Д.В., Лебединская Г.В. Власти: антропо-экологическое (по материалам средневекового некрополя Мистихали). — М., 2003.

Бужилова А.П. Оценка палеопатологических характеристик у древнерусского городского и сельского населения (в сравнительном аспекте) // Экологические проблемы в исследованиях средневекового населения Восточной Европы. — М., 1993. — С. 110—122.

Великанова М.С. Палеоантропология Прутско-Днестровского междуречья. — М., 1975.

Дерябин В.Е. Многомерная биометрия для антропологов. — М., 1983.

Зіневич Г.П. Матеріали до вивчення антропологічних особливостей черепів з Каїрського могильника X—XIII ст. // Матеріали з антропології України. — 1960. — Вип. 1. — С. 98—101.

Зіневич Г.П. Очерки палеоантропологии Украины. — К., 1967.

Івакін Г.Ю., Козубовський Г.А., Козюба В.К., Поляков С.Є., Чекановський А.А., Чміль Л.В. Науковий звіт про дослідження комплексу Михайлівського Золотоверхого монастиря та прилеглих територій в місті Києві у 1998 р. // НА ІА НАНУ, Ф. № 26497.

Козак О.Д. Особливості демографічної структури населення середньовічного Києва за даними антропології // Наукові записки з української історії: Зб. наук. ст. — Переяслав-Хмельницький, 2005. — Вип. 16. — С. 116—121.

Козак О.Д., Потехіна І.Д. Мешканці «Града Володимира» за даними антропології // Археологія. — 2003. — № 1. — С. 113—129.

- Козюба В.К.* Историко-демографична характеристика давньоруської сім'ї (за матеріалами історичних та археологічних джерел) // Археологія. — 2001. — № 1. — С. 29—41.
- Кондукторова Т.С.* Палеоантропологические материалы из средневекового Каменского могильника // СА. — 1957. — № 1. — С. 55—59.
- Круц С.И.* Антропологическая характеристика ногайцев XVI—XVIII вв. // Материалы по изучению историко-культурного наследия Северного Кавказа. Антропология ногайцев. — 2003. — Вып. 4. — С. 206—239.
- Круц С.И., Литвинова Л.В.* Антропологічний склад населення Південного Подніпров'я за матеріалами могильника Благовіщенка // Археологічні відкриття в Україні 2001—2002 рр. — К., 2003. — Вип. 5. — С. 143—149.
- Литвинова Л.В.* Население эпохи средневековья юга Украины (по материалам грунтовых могильников XII — начала XV вв. // Вестн. антропологии. — 2006. — Вып. 14. — С. 52—60.
- Покас П.М.* До палеоантропології київського Подолу XV—XVII ст. // Стародавній Київ. Археологічні дослідження 1984—1989. — К., 1993. — С. 134—138.
- Потехіна І.Д., Козак О.Д.* Антропологічні дослідження поховань в Успенському соборі Києво-Печерської лаври // Лаврський альманах. — 1999. — Вип. 2. — С. 87—97.
- Рудич Т.О.* Антропологічний склад населення давнього Галича // Галич та Галицька земля. — К., 1998. — С. 119—124.
- Рудич Т.А.* К вопросу об антропологическом составе населения Украины XVI—XVII вв. // Степи Украины в эпоху средневековья. — Донецк, 2000. — Т. 1.
- Рудич Т.О.* Антропологічний склад населення північних районів України X—XIII ст. (правий берег Дніпра) // Vita antiqua. — 2003. — № 5 / 6. — С. 202—214.
- Рудич Т.О.* Антропологічний склад населення могильника давньоруської доби на вул. Паторжинського, 14 у м. Києві // Археологічні дослідження в Україні 2003—2004. — Запоріжжя, 2005. — С. 420—424.
- Рудич Т.О., Толкачев Ю.І.* Антропологічні матеріали з Меджибожа // Археологічні дослідження в Україні 2004—2005 рр. — Київ; Запоріжжя, 2006. — С. 446—448.
- Рудич Т.О.* Роль населення черняхівської культури у формуванні антропологічного складу слов'янської людності України другої половини I — початку II тис. н. е. // Археологія. — 2007. — № 3. — С. 47—58.
- Рудич Т.А.* Население Левобережной Украины в древнерусское время (по материалам могильника Переяслав-Хмельницкий) // Вестник антропологии. — М., 2007а. — № 15. — Ч. 2. — С. 400—406.
- Daniliva E.I.* The Body Length of the Male Rural and Urban Population in the Middle Podneprovij Territory during the Middle Ages // Antropos. — 1979. — 6. — P. 91—97.

Одержано 28.05.2008

Т.А. Рудич

АНТРОПОЛОГИЧЕСКИЕ МАТЕРИАЛЫ ИЗ РАСКОПОК МОГИЛЬНИКА НА ТЕРРИТОРИИ МИХАЙЛОВСКОГО ЗЛАТОВЕРХОГО МОНАСТЫРЯ

В статье проанализирован антропологический материал, происходящий из погребений эпохи позднего средневековья на территории Михайловского Златоверхого монастыря в Киеве. Материал прекрасно демонстрирует неоднородность населения позднесредневекового Киева. У людей, похороненных на этом могильнике, доминируют генетические связи с популяциями, антропологический тип которых в период Киевской Руси был характерен для населения более западных земель (древлянских, волынянских, тиверских). Возможно, они являлись выходцами или потомками выходцев из этих территорий.

T.O. Rudych

ANTHROPOLOGIC MATERIALS FROM THE EXCAVATIONS OF THE CEMETERY ON THE TERRITORY OF ST.MICHAEL'S GOLDEN-DOMED MONASTERY

The article presents the analysis of anthropological material from the Late Mediaeval burials on the territory of St.Michael's Golden-Domed Monastery in Kyiv. The material provides an excellent evidence of spottiness of the population of the Late Mediaeval Kyiv. People buried in this burial ground have the predominant genetic links with the populations which anthropological type in Kyiv Rus period was typical for the habitants of the lands to the west (Drevlyan, Volhynian, and of Tivertsi). Perhaps they were natives or the descendants of emigrants from these territories.